

University of Groningen

Rooms of Russisch? De heilige kroon van Hongarije

Teszelszky, Roger

Published in:
Skript

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
1999

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Teszelszky, R. (1999). Rooms of Russisch? De heilige kroon van Hongarije. *Skript*, 21(4), 241-253.
<http://www.skript-ht.nl/download/21/4/Teszelszky%20Hongarije%2021.4.pdf>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Skript

HISTORISCH
TIJDSCHRIFT

Artikel: Rooms of Russisch? De Heilige Kroon van Hongarije

Auteur: Kees Teszelszky

Verschenen in: *Skript Historisch Tijdschrift*, jaargang 21.4, 241-252.

© 2014 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

ISSN 0165-7518

Abstract: Not available.

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd en/of vermenigvuldigd zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

Skript Historisch Tijdschrift is een onafhankelijk wetenschappelijk blad dat vier maal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

Een abonnement op *Skript* kost 20 euro per jaar. U kunt lid worden door het machtigingsformulier in te vullen op www.skript-ht.nl. Ook kunt u een e-mail sturen naar de redactie, dan krijgt u het machtigingsformulier thuisgestuurd. Losse nummers zijn verkrijgbaar bij de redactie. Artikelen ouder dan een jaar zijn gratis te downloaden op www.skript-ht.nl/archief.

Skript Historisch Tijdschrift • Spuistraat 134, kamer 558 • 1012 VB Amsterdam •
www.skript-ht.nl • info@skript-ht.nl

Rooms of Russisch?

De Heilige Kroon van Hongarije

De Hongaarse Kroon belichaamt al eeuwenlang de politieke en religieuze macht in de Magyaarse staat. Tot de val van de Muur was het een saai museumstuk, maar de afgelopen tien jaar heeft de Kroon zijn belang herwonnen. In de strijd tussen westers en Byzantijns georiënteerde politieke belangen speelt de interpretatie van de Kroon een cruciale rol.

Het Nationaal Museum van Hongarije in Boedapest bestaat uit grote, rijk gedecoreerde zalen, met uitzondering van één kamer. Deze ruimte is volstrekt duister, en zelfs de wanden zijn behangen met zwarte gordijnen. Het enige licht in deze zaal is afkomstig van een simpele vitrine, waarin een gedeukte kroon met een krom kruis op de top de aandacht trekt. De slapende suppoost in de tentoonstellingsruimte doet anders vermoeden, maar dit bescheiden kroonjuweel is het belangrijkste politieke, religieuze en juridische symbool in de Hongaarse geschiedenis.

Geschenk uit de hemel

De Hongaarse Kroon speelde al vroeg een rol in de geschiedenis van de Hongaarse staat. Rond het jaar 896 legde een groep Hongaren de basis voor het huidige Hongarije, door bezit te nemen van het Karpatenbekken in Midden-Europa. De eerste koning van de Hongaren, Stefanus (Istvan) liet zich dopen, kerstende zijn bevolking en schiep een koninkrijk uit het losse stammenverband der Hongaren. Vervolgens deed Stefanus een verzoek aan de paus in

Rome om een kroon te sturen. Met de komst van de Kroon werd Hongarije definitief binnen de christelijke wereld gesloten. Volgens een middeleeuwse legende was de Kroon al aan de Poolse koning beloofd, maar droeg de aartsengel Michael de Paus in een droom op de Kroon aan Stefanus te schenken. Vanaf het moment dat deze legende de ronde deed werd de Hongaarse Kroon als heilig beschouwd, omdat deze letterlijk een 'geschenk uit de hemel' voor de Hongaarse koning en zijn koninkrijk was. Door deze legende, en de allereerste drager van de Kroon, de heilige Stefanus, kreeg deze een religieuze betekenis. Het is echter niet zeker of de Kroon die nu in het Nationaal Museum te bewonderen is, dezelfde Kroon is die tien eeuwen geleden door de Paus werd geschonken.

Een deel van de roerige geschiedenis van de Kroon en zijn gehavende uiterlijk is te verklaren uit de ontwikkeling van de politieke en religieuze betekenis van de Kroon. In de Middeleeuwen had het juweel de status van relik. Naarmate de conflicten omtrent de troonopvolging in de loop der jaren heviger werden, werd ook de status van de Kroon groter. De Kroon was politiek belangrijker dan de koning: de Hongaarse Kroon bezat de staatsmacht, niet de koning. De koning ontleende zijn macht aan de Kroon, en kreeg pas zeggenschap over zijn rijk bij de kroning. De strijd om de koningsmacht ging daarom altijd gepaard met een conflict om de Kroon.

In 1301 stierf de oorspronkelijke Arpad-dynastie uit en ontbrandde onmiddellijk een strijd om de Kroon en de troon. Charles Robert van de Franse Anjou-dynastie won deze strijd, na drie keer gekroond te zijn. De eerste keer met een andere kroon, omdat de Hongaarse in handen was van de troonpretendent van de tegenpartij, graaf Otto van Beieren. De tweede keer vond de kroonplechtigheid wel plaats in de kroningsbasiliek, maar nog steeds niet met de heilige Kroon. Vervolgens verloor in 1305 graaf Otto de Kroon in

*Stefanus ontvangt de
Heilige Kroon uit de hemel
zelve.*

een dicht woud. Een middeleeuwse kroniek uit die periode vermeldde dat de Kroon zorgvuldig was ingepakt in een klein vaatje, maar per ongeluk van een pakpaard viel. Na een zoektocht werd de Kroon weer teruggevonden langs een bospad. Het is mogelijk dat graaf Otto de Kroon met opzet verloor, en hoopte dat zo niemand meer de rechtmatige koning van Hongarije kon worden. Nadat de graaf door de paus was bedreigd met een banvloek, droeg deze de Kroon alsnog over aan Charles Robert. Tot slot wordt deze prins met de juiste kroon, in de aangewezen basiliek en door de aartsbisschop tot koning van Hongarije gekroond.

Strijd om de Kroon had opnieuw plaats gedurende de Revolutie van 1848. De Hongaarse vrijheidsstrijders verborgen de Kroon jarenlang voor de Habsburgse keizer in een moeras in Transsylvanië. Zolang de keizer de Hongaarse Kroon niet in handen had, zou deze voor de bevolking niet de rechtmatige heerser van Hongarije zijn. De Kroon was deerlijk gehavend door de ruwe behandeling en het verblijf in de grond. De garderobe die al eeuwen bij de kroonjuwelen behoorde, bestaande uit sokken, beenbeschermers en een hemd, was helaas vergaan. Alleen de bijna duizend jaar oude krooningsmantel was bewaard gebleven.

Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog is de Kroon nogmaals begraven geweest, waarna hij dertig jaar in de Verenigde Staten verbleef. Tijdens de opstand van 1936 schilderden de Boedapestse rebellen de Kroon op veroverde Sowjettanks. In 1978 keerde de Kroon definitief terug naar Hongarije.

Dubieus compromis

De grote betekenis van de Kroon is eeuwenlang een barrière geweest voor serieus onderzoek. De wetenschapper moest religieuze en politieke hindernissen nemen, alvorens zijn studieobject te

kunnen benaderen, zowel in letterlijke als in overdrachtelijke zin. Iedere uitspraak over de Kroon had een religieuze en politieke lading of kon door anderen als zodanig worden uitgelegd. Wanneer de ouderdom van de Kroon in twijfel werd getrokken, dan werd dit opgevat als een aanval op de heiligheid van de Kroon, en op het gezag van de koning. Wie een kritisch onderzoek deed naar de politieke betekenis van de Kroon kon rekenen op kritiek van de adel. Voor de anti-Habsburgse protestante Hongaarse adel was de Kroon het symbool van de onafhankelijkheid. De pro-Habsburgse katholieke aristocratie had vooral aandacht voor de Kroon als heilig voorwerp. Een groot deel van de studies over de Kroon kunnen daarom worden geïnterpreteerd als politieke of religieuze pamfletten van de ene of de andere kant. Rond 1800 werd een compromis gesloten, dat resulteerde in een dubieuze wetenschappelijke zienswijze op de Kroon. Omdat onderzoekers begonnen te twijfelen aan de authenticiteit van de 'kroon van Stefanus', vreesde de Habsburgse keizerkoning voor onrust in de Hongaarse vlakte. Het reddende compromis zag er als volgt uit; hoewel het onderste deel van de kroon inderdaad beschouwd werd als Byzantijnse schenking van later tijd, zou het bovenste deel wel degelijk aan de heilige Stefanus hebben toebehoord. Dit was duidelijk een politieke oplossing, aangezien de Kroon zonder twijfel één geheel vormt.

De hedendaagse visie van de Hongaarse wetenschap op de Kroon komt in grote lijnen overeen met de uitkomst van het akkoord van twee eeuwen terug. Ook in onze tijd is nog relatief weinig bekend over het Hongaarse juweel, omdat er nog steeds een politiek taboe op rust hem serieus wetenschappelijk te onderzoeken.

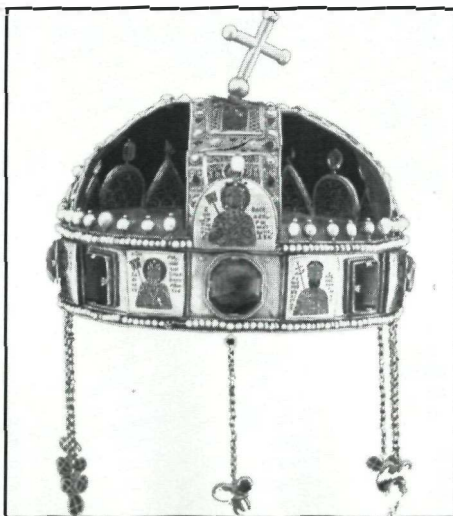
Byzantijnse orde

De wetenschappelijke kijk op de Kroon berust op de samenhang van de verschillende delen en afbeeldingen van de Kroon. De beeltenissen zijn in emaille uitgevoerd, en verbeelden wereldlijke heersers en christelijke heiligen. De onderzoekers naar de Kroon zijn te verdelen in twee kampen: een groep van geleerden die de oorsprong van de Kroon in Byzantium of Oost-Europa zoekt, en een tweede groep die beweert dat de Kroon, of althans delen daarvan, gemaakt zijn in West-Europa. Dit meningsverschil duurt al meer dan drie eeuwen voort. De discussie over de oorsprong van de Kroon weerspiegelt de historische politieke-religieuze tweedeling in de Hongaarse samenleving. De traditionele aanhangers van de 'Byzantijnse' visie waren vaak aanhangers van het Habsburgse regime, en later de Russische machthebbers. Aan de andere kant stonden de 'West-Europeaanen' een onafhankelijk Hongarije voor.

De deskundigen die de oorsprong van de symboliek van de Kroon in Byzantium zoeken, wijzen op de overeenkomst tussen het beeldenprogramma, het geheel aan afbeeldingen op de Kroon, met de opvattingen van de Byzantijnse historicus Eusebius van Caesarea.

Eusebius was de bedenker van de Byzantijnse staatstheorie. Aan de basis van deze theorie lag de gedachte dat de Byzantijnse keizer de afgevaardigde van God op aarde was: 'Gods rechterhand'. De taak van de keizer op aarde was dezelfde als die van God in de hemel: het bestrijden van het kwaad, en het doen van het goede. In aardse termen betekende dit het stichten van een rijk Gods op aarde, en het bekeren door onderwerping of uitroeiing van niet-christelijke medemensen. Politiek en religie zijn volgens deze doctrine twee kanten van dezelfde medaille: een overwinning van de Byzantijnse keizer staat gelijk aan een overwinning van God en het Christendom. De keizer was de levende icoon van God en Christus op aarde; de hiër-

De Hongaarse
Kroon: de
Byzantijnse keizer,
geflankteerd door zijn
plaatsvervanger en
de koning der
Magyaren.

archie in zijn rijk was een afspiegeling van de hemelse hiërarchie. De Byzantijnse heerschappij was de manifestatie van de ideale, door God bestuurde monarchie op aarde: de keizer was de 'levende wet'.

De Byzantijnse staatstheorie is te vinden in de Hongaarse Kroon in de vorm van een uitbeelding van de hemelse en aardse hiërarchie. Het koninklijk relikwie dat nu in Boedapest te bezichtigen is, heeft het volgende uiterlijk. De bovenkant van de Kroon bestaat uit vier gouden banden met afbeeldingen in emaille, die aan de bovenzijde aan een gouden plaat zijn bevestigd. In het midden van deze vierkante plaat is een gouden kruis gemonteerd, dat scheef op de bovenkant van de kroon staat. Op de bovenzijde is een tronende Christus afgebeeld, op de kruisbanden acht heiligen. De onderzijde wordt gevormd door een gouden hoofdband. Op deze rand staat aan de voorkant nogmaals Christus op een troon afgebeeld, geflankeerd door de aartsengelen Michael en Gabriel, met aan weerszijden Byzantijnse heiligen. De drie centrale personages verbeelden de hemelse rangorde. Aan de achterzijde is op dezelfde hoogte als Christus een afbeelding van de Byzantijnse keizer Michael de Dukas gemonteerd. De keizer wordt onder geflankeerd door een Byzantijnse onderkeizer en de Hongaarse koning Géza. De aardse rangorde met de Byzantijnse keizer als belangrijkste persoon is zo een afspiegeling van de hemelse hiërarchie aan de voorzijde van de Kroon.

De hemel op aarde

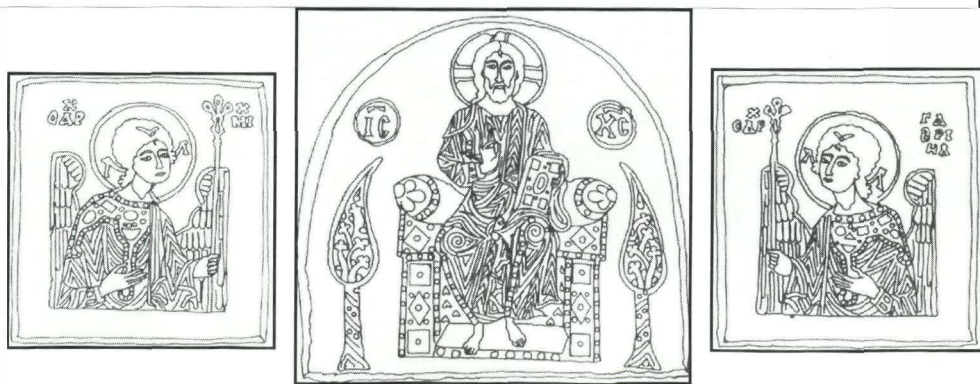
Een recente theorie van diegenen die verwijzen naar de West-Europese wortels van de symboliek van de Hongaarse Kroon houdt in dat het ontwerp van de Kroon een uitbeelding is van het 'heilige Jeruzalem' van de kerkvader Augustinus van Hippo. Augustinus had in zijn geschriften een beeld geschetst van een hemelse stad die na

de Apocalyps op aarde zou worden gesticht, en waarvan het grondplan zich nu al in de hemel zou bevinden.

Volgens de beschrijving van Augustinus is dit Jeruzalem een stad van goud en edelstenen. Het ontwerp van de Kroon lijkt op een middeleeuwse stad in het klein. Bovendien verwijzen de apostelen op de bovenzijde van de Kroon naar de opbouw van het bestuur van de Goddelijke stad volgens Augustinus. Rondom de volgelingen van Jezus zijn poorten te zien, welke ook genoemd worden in het werk van Augustinus. Deze bisschop gaf bovendien een symbolische weergave van het komende rijk van Christus op aarde. De hemelse stad bevindt zich volgens Augustinus nu al in de ziel van bepaalde mensen op aarde, en in rudimentaire vorm in de hemel. Na de wederkomst van de Heiland zal deze stad zijn uiteindelijke vorm op aarde krijgen, en zal het koninkrijk Gods een feit zijn. Vele symbolen op de Kroon en in de afbeeldingen zijn verwijzingen naar elementen van het komende Jeruzalem. Volgens de Hongaarse wetenschapper Gabor Pap geeft bijvoorbeeld het gebogen kruis op de Kroon weer dat het rijk van Christus op aarde nog niet voltooid is. Augustinus baseerde zijn opvattingen over het Hemels Jeruzalem op de het bijbelboek Openbaring. In dit bijbelboek speelt een kroon een belangrijke rol als geschenk van God aan de gelovigen op aarde als symbool van leven en van Gods heerschappij. Dat juist de Kroon een religieuze betekenis heeft gekregen is daarom niet verwonderlijk.

Geknoei aan de Kroon

Het onderzoek naar de betekenis van de afbeeldingen op de Kroon is zinloos zolang niet duidelijk is wat het oorspronkelijke uiterlijk van de Kroon is geweest. Over het vraagstuk hoe de Kroon is geweest en hoe deze is veranderd, woedt al jaren een hevige discussie in Hongarije. Die spitst zich toe op één afbeelding: die van de

Geëmailleerde voorstellingen op de Kroon: Christus en de aartsengelen.

Byzantijnse keizer op de achterzijde van de Kroon. De emailleplaat wijkt in bevestigingstechniek sterk af van de overige afbeeldingen op de Kroon. Ook is de afbeelding te groot voor de zetting waarin deze is geplaatst, terwijl de overige afbeeldingen keurig passen. Tot slot is er een beschrijving uit de 17e eeuw bekend waarin de afbeelding van deze Byzantijnse keizer niet genoemd wordt, maar wel de andere Byzantijnse keizer die op de Kroon prijkt. Deze keizer is een periode onderkeizer geweest, en werd later keizer. Het is daarom niet zeker in welke hoedanigheid deze keizer op de huidige Kroon staat afgebeeld.

Uit deze 17e eeuwse beschrijving, gemaakt door de toenmalige bewaker van de Kroon, Peter Revay, blijkt dat op de plaats van de Byzantijnse keizer een afbeelding van Maria heeft gezeten. Deze beschrijving is omstreden, omdat op de huidige Kroon deze afbeelding niet meer te zien is. De kwestie is daarom of er concrete bewijzen zijn voor de verandering van de Kroon, wat zou duiden op het verwisselen van een afbeelding.

Een argument ten gunste van de theorie voor de verandering van de Kroon is te vinden op een 19e eeuwse gravure van een kist van de Kroon. Op deze kist uit 1608 was een afbeelding van de achterzijde en de voorzijde van de Kroon gemonteerd. De Kroon was op dat moment juist aan de achterzijde hersteld, en de vernieuwde Kroon werd afgebeeld op de nieuwe kist. Op de afbeelding is niet te herkennen of Maria of de Byzantijnse keizer op de achterzijde van de Kroon staat afgebeeld. Wel is te zien dat de emaille afbeelding in de zetting past. Bovendien loopt de parelrand onder het plaatje door, terwijl deze op de huidige Kroon is onderbroken. De kist is te vinden in de huidige bewaarplaats van de Kroon, maar de interessante afbeelding is helaas de afgelopen honderd jaar van de kist verdwenen.

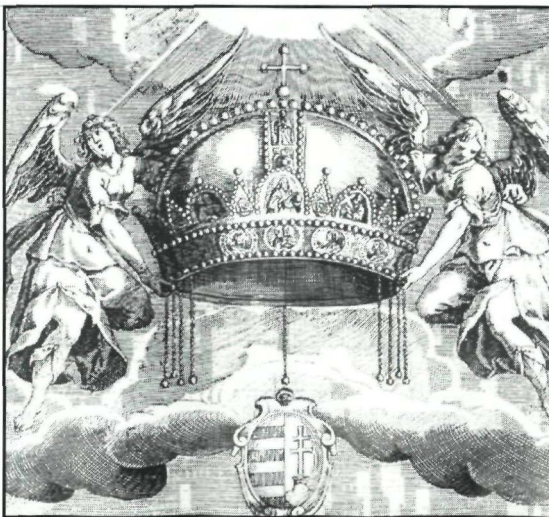
De koning met de muts

Een ander argument ten gunste van een mogelijke verandering van de Kroon is afkomstig van Gabor Pap. Volgens hem kreeg de Kroon rond 1790 doelbewust een meer Byzantijns uiterlijk, omdat deze als kroon moest dienen voor de eerste Byzantijnse keizer sinds eeuwen. Catharina de Grote had met de Habsburgse keizer Josef II het plan opgevat het Byzantijnse rijk uit de as te doen herrijzen ten koste van het Turkse rijk. Dit plan stond bekend onder de naam 'Grieks Project', maar mislukte jammerlijk. Josef II was volgens Pap de opdrachtgever voor de mogelijke verandering van de Kroon. De keizer zou met het welslagen van dit plan twee doelen hebben bereikt: de 'lastige' Kroon kwijt raken en zich zo ontdoen van zijn ervvijanden, de Turken. Een pikant detail is dat de Habsburgse 'dubbeldmonarch' nooit gekroond wilde worden met de Hongaarse Kroon, en daarom in Hongarije als '*kalapos király*', de gemutste koning, door het leven ging. Mocht het bewijs worden gevonden dat de Kroon inderdaad rond 1790 is veranderd, dan heeft dat gevolgen voor de huidige verklaring van het beeldenprogramma van de Kroon. Als de Byzantijnse keizer op de achterzijde van de Kroon wegvalt, en plaats maakt voor Maria, dan is de Kroon geen uitbeelding meer van de hemelse en aardse hiërarchie, noch van de Byzantijnse staatstheorie. Rest de vraag waarom de afbeelding van Maria oorspronkelijk op de Kroon zou hebben gezeten.

Maagdelijk cadeau

De heilige Maria speelde een belangrijke rol in het politieke en religieuze denken van Byzantium en Hongarije in de Middeleeuwen, omdat zij de schutspatroon van beide landen was. Niet de Paus in Rome, maar Maria in de hemel vertegenwoordigde voor zowel de Byzantijnen als de Hongaren het hoogste gezag op aarde. Door deze

De Kroon: boven de partijen verheven en juist daarom inzet van strijd.

politiek-religieuze constructie had de paus niets te zeggen over de politiek van de Byzantijnse keizers en Hongaarse vorsten: zij wendden zich rechtstreeks tot Maria in plaats van de Paus.

Het onderste deel van de Kroon is onmiskenbaar van Byzantijnse oorsprong, en was mogelijk een geschenk van de Byzantijnse keizer aan de Hongaarse koning. In de huidige gedaante van de Kroon staat de afbeelding van de Byzantijnse keizer boven de Hongaarse koning. Volgens de strenge Byzantijnse hofetiquette is de Hongaarse koning als ondergeschikte, als vazal van de keizer afgebeeld. Uit de bronnen is bekend dat het Byzantijnse deel van de Kroon oorspronkelijk aan de Hongaarse koning is gegeven als dank voor een overwinning van de Hongaren op een leger, dat Byzantium bedreigde. Een geschenk dat de Hongaarse vorst verbeeldt als vazal van de keizer, past niet bij het karakter van de overwinning van de Hongaren ten gunste van de Byzantijnen. Het lijkt meer voor de hand te liggen dat de keizer een geschenk gaf waarmee hij de onderlinge verbondenheid van beide vorstenhuizen benadrukte. Een kroon met de afbeelding van Maria, de gemeenschappelijke schutspatroon van beide landen, geflankeerd door de Byzantijnse keizer en de Hongaarse koning gebroederlijk op de onderrand, lijkt meer op een cadeau met vriendschappelijke bedoelingen.

Mocht deze visie in Hongarije verspreiding vinden, dan is het politiek gekleurde taboe op serieus wetenschappelijk onderzoek naar de Kroon eindelijk doorbroken.

Terug in de ring

De Hongaarse Kroon is na zijn terugkeer in 1978 meer dan twintig jaar een museumstuk geweest. Op de website van het Nationaal Museum in Boedapest staat te lezen dat de Kroon zijn politieke en religieuze betekenis verloren heeft. Deze informatie is inmiddels

achterhaald, want de Kroon staat weer midden in de actualiteit. Met de wisseling van de politieke dynastie bij de vorige verkiezingen is ook de strijd om de Kroon weer ontbrand. De oude ex-communisten moesten het veld ruimen voor jonge conservatief-liberalen. De nieuwe minister-president Viktor Orban heeft verklaard dat de laatste daad van de regering in dit millennium zal zijn het verplaatsen van de Hongaarse Kroon naar de plek waar hij thuishoort: in het Hongaarse parlement. "De Heilige Kroon is het symbool van de Hongaarse democratie, en geen museumstuk. De Kroon bevat de toekomst van Hongarije", zo sprak de Hongaarse premier. Orban - die zijn land de NAVO inlootste - ziet die toekomst in de aansluiting bij West-Europa. Voor politieke partijen die hun blik op Rusland richten, bevat de Kroon een Oost-Europees, dus 'Byzantijns' verleden én toekomst. De strijd om de Kroon is nog niet beslist.